

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنرهای تجسمی و کاربردی
گروه صنایع دستی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته صنایع دستی گرایش پژوهش

بررسی عوامل موثر بر شکل گیری دست بافته های عشایر خراسان شمالی با تکیه بر

طرح و نقش

استاد راهنما:

دکتر صمد سامانیان

استادان مشاور:

آقای تورج ژوله

آقای علی رضا عطاری

پژوهشگر:

زهره قاسم زاده

شهریورماه ۱۳۸۹

اظهارنامه‌ی دانشجو

اینجانب زهره قاسم‌زاده دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته صنایع دستی گرایش پژوهش گروه صنایع دستی دانشکده هنرهای تجسمی و کاربردی دانشگاه هنر اصفهان به شماره دانشجویی ۸۶۲۱۳۰۹۱۰۶ گواهی می‌نمایم که تحقیقات ارائه شده در این پایان‌نامه با عنوان بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری دست‌بافته‌های عشایر خراسان شمالی با تکیه بر طرح و نقش توسط شخص اینجانب انجام شده و صحت و اصالت مطالب نگارش شده مورد تأیید می‌باشد و در موارد استفاده از کار دیگر محققان به مرجع مورد استفاده اشاره شده است. همچنین گواهی می‌نمایم که مطالب مندرج در پایان‌نامه تاکنون برای دریافت هیچ نوع مدرک یا امتیازی توسط اینجانب یا فرد دیگری ارائه نشده است و در تدوین متن پایان‌نامه چارچوب مصوب دانشگاه را به طور کامل رعایت کرده‌ام.

امضاء دانشجو:

تاریخ:

کلیه حقوق مادی مترتب بر نتایج مطالعات، ابتکارات و نوآوری های ناشی از تحقیق، همچنین چاپ و تکثیر، نسخه برداری، ترجمه و اقتباس از این پایان نامه کارشناسی ارشد، برای دانشگاه هنر اصفهان محفوظ است. نقل مطالب با ذکر منبع بلامانع است.

دانشگاه هنر اصفهان
دانشکده هنرهای تجسمی و کاربردی
گروه صنایع دستی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته صنایع دستی گرایش پژوهش خانم زهره قاسم‌زاده با عنوان:

بررسی عوامل موثر بر شکل‌گیری دست‌بافته‌های عشایر خراسان شمالی با تکیه بر طرح و

نقش

ارایه شده به مدیریت تحصیلات تکمیلی دانشگاه به عنوان بخشی از فعالیتهای تحصیلی لازم برای درجه‌ی کارشناسی ارشد که در تاریخ ۱۳۸۹/۷/۸ توسط هیأت داوران زیر بررسی و با نمره.....درجه به تصویب نهایی رسید.

امضا	۱- استاد راهنمای اول پایان نامه آقای دکتر صمد سامانیان با مرتبه علمی
امضا	۲-استاد مشاور اول پایان نامه آقای تورج ژوله با مرتبه علمی
امضا	۴- استاد مشاور دوم پایان نامه آقای علی‌رضا عطاری با مرتبه علمی
امضا	۵- استاد داور داخل گروه آقای دکتر قباد کیان‌مهر با مرتبه علمی
امضا	۶- استاد داور خارج از گروه آقای دادخواه با مرتبه علمی

مهر و امضای مدیر گروه

سپاسگزاری:

از استاد ارجمند جناب آقای دکتر صمد سامانیان که راهنمایی این پروژه را بر عهده گرفتند،
تشکر می‌کنم.

اساتید عزیز و گرانقدرم آقایان ژوله و عطاری به عنوان مشاوران این طرح مرا از دانش خود
بهره‌مند ساختند که از ایشان بسیار سپاسگزارم.

هم‌چنین از مدیرگروه محترم جناب آقای دکتر کیان‌مهر و استاد گرامی آقای قشقایی که با
راهنمایی‌های ارزنده خود مرا در این مهم یاری کردند، تشکر ویژه می‌کنم.

در مدت انجام این پروژه از کمک‌های کارکنان اداره عشایر شهرهای بجنورد و شیروان به‌ویژه
آقایان قلی‌زاده، مهربابی، جهانگیری، شعبانی و همکاری صمیمانه و بی‌دریغ خانم گلچهره
فرزانه (مسئول اداره تعاونی عشایر شیروان) و خانم زینب ارشادی و خانواده‌شان (از عشایر
مهمان‌نواز طایفه کیکانلو) بهره‌مند بوده‌ام که از تمام این عزیزان تشکر و قدردانی می‌کنم.

هم‌چنین از بافندگان محترم خانم‌ها سکینه عفتی، اشرف صادقی، صغری باقریان، شهربانو
فرامرزی، اعظم صادقی، رقیه اسماعیلی، مریم حسن‌پور، گوهر صارمی، سکینه فرزانه، زهرا
فرزانه، معصومه هدایتی، پری امیری، پری روشناس، شهناز قدیمی، زینب قدیمی، مریم
فرامرزی، سکینه و زهره ارشادی که آثار ارزشمند خود را در اختیارم قرار دادند، سپاسگزارم.

تقدیم به:

پدر و مادرم " اسطوره های صبر و محبت "

چکیده:

کلید واژه‌ها: دست بافته‌ها- عشایر خراسان- قالی- گلیم- طرح و نقش- رنگ
کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی که به دلیل زبان گفتاری‌شان به کرمانج مشهورند، ضمن برخورداری از بیشترین آمار جمعیتی نسبت به بقیه قومیت‌های استان، حجم زیادی از تولید دست‌بافته‌ها را به خود اختصاص داده‌اند ولی تا کنون پژوهشی به‌طور مستقیم در این زمینه صورت نگرفته است. در این تحقیق طرح‌ها و نقوش اصیل مورد استفاده این اقوام و مفهوم نقوش به کار رفته در این بافته‌ها بررسی شده است. هدف کلیشناخت عوامل موثر بر شکل‌گیری انواع دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی از گذشته تا امروز و اهداف جزئی بررسی و طبقه‌بندی طرح و نقش دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی، شناسایی معانی و مفهوم نقوش به کار رفته در دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی و شناسایی دست‌بافته‌های منسوخ کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی است. روش تحقیق کتابخانه‌ای، پیمایشی و ابزار گردآوری داده‌ها فیش برداری، پرسشنامه، ابزارهای سمعی و بصری، مشاهده مستقیم و مصاحبه بوده است.

سوالات تحقیق: ۱- چه عواملی باعث شکل‌گیری دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان کرد خراسان شمالی شده است؟
۲- بافته‌های منسوخ و بافته‌های شاخص در گذشته و امروز آن‌ها کدامند؟ ۳- نقش‌های رایج در بین دست‌بافته‌های کرمانجی چیست؟ ۴- بین نقش دست‌بافته‌ها و اعتقادات و باورهای آنان چه ارتباطی وجود دارد؟ ۵- نقوش دست-بافته‌های این اقوام حاوی چه معانی و مفاهیم نمادینی می‌باشند؟
در این ارتباط در ابتدای کار فرضیاتی به شرح زیر مطرح شد: ۱- عوامل متعددی باعث شکل‌گیری دست‌بافته‌های کوچ‌نشینان کرد در خراسان شمالی شده‌اند. ۲- بین نقش دست‌بافته‌ها و اعتقادات و باورهای بافندگان ارتباط معناداری وجود دارد. ۳- نقوش به کار رفته در دست‌بافته‌ها صرفاً تزئینی نیستند و جنبه‌ی نمادین دارند.
مهم‌ترین مشخصه نقوش کرمانجی عدم استفاده از خطوط و فرم‌های منحنی است و آن‌چه مهم است نقش‌مایه‌ها هستند و چیزی به نام طرح جز در چند مورد معدود وجود ندارد. در گلیم بیشتر از نگاره‌های حیوانی بهره برده‌اند و در جاجیم بیشتر نقش اشیا کاربردی در زندگی روزمره‌شان را بافته‌اند. در قالی‌بافی علاوه بر استفاده از طرح‌های اصیل کرمانجی از سنت‌های طرح و نقش همسایگان خود مانند ترکمن‌ها و بلوچ‌ها نیز تاثیر گرفته‌اند. برخی از نقوش مانند طاووس و شتر قدمت زیادی دارند که اهمیت آن ریشه در باورهای این قوم دارد، بعضی از نقوش مثل هواپیما و سماور جدیداند که بافنده احتمالاً به این دلیل که این اشیا برایش جالب بوده‌اند، آن‌ها را وارد سنت بافندگی قوم خود کرده است و بعضی از نقوش قدیمی مانند قرقره، شانه، نردبان و ... نقش‌اشیایی هستند که او در زندگی روزمره خود از آن‌ها استفاده می‌کرده است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات تحقیق
۲	- مقدمه
۷	۱-۱ کوچ‌نشینان خراسان شمالی
۷	۱-۱-۱. تعاریف
۹	۱-۱-۲. تاریخچه و علت حرکت تاریخی اقوام کرد به خراسان
۱۶	۱-۱-۳. جمعیت و کوچ
۲۷	۱-۱-۴. مسکن
۳۱	۲-۱ فعالیت‌های اقتصادی
۳۲	۱-۲-۱. دامداری
۳۶	۱-۲-۲. کشاورزی
۳۷	۱-۲-۳. صنایع دستی
۴۱	- چاروق دوزی
۴۲	- دوخت لباس کردی
۴۷	- نمدمالی
۴۹	- جوراب‌بافی
۵۰	فصل دوم: دست‌بافته‌ها و طرح و نقش آن‌ها
۵۰	۱-۲ دست‌بافته‌ها
۵۶	۱-۲-۱. فرش
۶۲	- پستی
۶۳	- خورجین
۶۴	- نمک‌دان
۶۵	- آویز ورودی چادر یا خانه
۶۵	۱-۲-۲. گلیم
۶۶	- سفره کردی
۶۹	- جوال
۷۰	- تزئینات برای حیوانات
۷۱	۱-۲-۳. جاجیم
۷۱	- رختخواب پیچ

۷۳	۲-۱-۴. پلاس
۷۴	- سیاه چادر
۷۶	فصل سوم: عوامل موثر بر شکل گیری دست بافته ها
۷۷	۳-۱ زندگی کوچ نشینی در گذشته
۷۷	۳-۱-۱. نیازمندی ها و ضرورت های زندگی ایلی
۷۸	۳-۱-۲. مواد اولیه
۷۹	۳-۲ عوامل موثر در یک جانشینی
۷۹	۳-۲-۱. تحولات تاریخی
۸۰	۳-۲-۲. دامپروری و اقتصاد
۸۲	۳-۳ تاثیر یک جانشینی بر دست بافته ها
۸۳	۳-۴ دست بافته های منسوخ
۸۵	۳-۵ حضور زنان
۹۲	فصل چهارم: شناخت معنا و مفهوم و نمادپردازی
۹۳	۴-۱ نقوش
۹۶	۴-۱-۱. نقوش انسانی
۹۸	۴-۱-۲. نقوش حیوانی
۱۰۶	۴-۱-۳. نقوش گیاهی
۱۰۹	۴-۱-۴. نقش اشیا
۱۱۳	۴-۱-۵. نقوش متفرقه
۱۲۰	۴-۲ رنگ در قالی های کرمانجی
۱۲۱	نتیجه گیری
۱۲۵	منابع
۱۳۰	چکیده انگلیسی

فهرست جدول‌ها

صفحه	عنوان
۲۲	جدول (۱-۱) مقایسه‌ای بین تعداد دام و موتورسیکلت در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸

فهرست شکل‌ها

صفحه	عنوان
۲۱	شکل (۱-۱) نمودار مقایسه تعداد شترها در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸
۲۳	شکل (۲-۱) نمودار مقایسه تعداد اسب‌ها در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸
۲۴	شکل (۳-۱) نمودار مقایسه تعداد قاطرها در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸
۲۵	شکل (۴-۱) نمودار مقایسه تعداد الاغ‌ها در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸
۲۶	شکل (۵-۱) نمودار مقایسه تعداد موتورها در سال ۱۳۴۴ و ۱۳۵۸
۳۰	شکل (۶-۱) نمودار مقایسه تعداد گوسفند و بز در سال ۱۳۵۰ و ۱۳۵۷
۴۰	شکل (۷-۱) نمودار میزان تولید و فروش صنایع دستی اقوام کرد بر اساس سرشماری ۱۳۸۷
۱۲۱	شکل (۱-۴) طبقه‌بندی طرح، نقش و کاربرد دست‌بافته‌های کرمانجی خراسان شمالی

فهرست نقشه‌ها

صفحه

عنوان

۹

نقشه (۱-۱) پراکندگی کرمانج‌ها در ایران، سوریه، ترکیه و عراق

فهرست عکس‌ها

صفحه	عنوان
۴۱	عکس (۱-۱) چاروق
۴۲	عکس (۲-۱) شیلوار یا دامن بانوان کرمانج
۴۳	عکس (۳-۱) کراس یا پیراهن
۴۳	عکس (۴-۱) قانتوز بر روی جلیقه
۴۴	عکس (۵-۱) جواهراتی که با سنجاق به جلیقه وصل می‌کرده‌اند
۴۵	عکس (۶-۱) گونه پشمی
۴۵	عکس (۷-۱) گونه طاووس
۴۵	عکس (۸-۱) سریند
۴۶	عکس (۹-۱) بانوی هشت‌مرخی با لباس کرمانجی
۴۷	عکس (۱۰-۱) بانوی کرد با چکانلویی با لباس کردی
۴۷	عکس (۱۱-۱) کپنک کردی طایفه کیکانلو
۴۸	عکس (۱۲-۱) نمدهای با طرح کردی
۴۸	عکس (۱۳-۱) نمدهای با طرح ترکمنی
۴۹	عکس (۱۴-۱) باجالو (جوراب کردی)
۵۲	عکس (۱-۲) چپه و تزئینات آن
۵۳	عکس (۲-۲) لاش (کلاف نخ)
۵۳	عکس (۳-۲) زیک

- ۵۴ عکس (۴-۲) تشی (دوک نخریسی)
- ۵۶ عکس (۵-۲) قالی کردی طایفه باچکانلو
- ۵۸ عکس (۶-۲) طرح باسکوبیل (هواپیما)
- ۵۸ عکس (۷-۲) کردی بافته شده با طرح "رش" طایفه باچکانلو
- ۵۹ عکس (۸-۲) طرح حوضی
- ۶۰ عکس (۹-۲) طرح ترنج ترنج
- ۶۰ عکس (۱۰-۲) قالی کردی طایفه (کیکانلو)
- ۶۱ عکس (۱۱-۲) قالی با طرح ترمانی هفت رنگ
- ۶۱ عکس (۱۲-۲) قالی با طرح ترمانی چهاررنگ
- ۶۲ عکس (۱۳-۲) طرح بلوچی یا دو رنگ
- ۶۲ عکس (۱۴-۲) پشتی با طرح ترمانی چهاررنگ
- ۶۳ عکس (۱۵-۲) پشتی با نقش کردی
- ۶۴ عکس (۱۶-۲) خورجین بر روی موتور
- ۶۴ عکس (۱۷-۲) نمکدان کردی
- ۶۶ عکس (۱۸-۲) سفره کردی با نقش بیچک در دو طرف آن
- ۶۷ عکس (۱۹-۲) پشت گلیم
- ۶۷ عکس (۲۰-۲) بانوی کیکانلویی با سفره کردی
- ۶۸ عکس (۲۱-۲) نگاره ترکمنی در گلیم‌های جدید کرمانجی
- ۶۹ عکس (۲۲-۲) سفره کردی با طرح جدید

- ۷۰ عکس (۲-۲۳) جوال طایفه قهرمانلو
- ۷۰ عکس (۲-۲۴) جوال خود رنگ طایفه قهرمانلو
- ۷۱ عکس (۲-۲۵) تزئینات برای شتر
- ۷۲ عکس (۲-۲۶) جاجیم طایفه قهرمانلو
- ۷۳ عکس (۲-۲۷) پلاس بافته شده برای زیرانداز
- ۷۳ عکس (۲-۲۸) پلاس محفظه‌ای بافته شده از پارچه
- ۷۴ عکس (۲-۲۹) سیاه‌چادر بافته شده از موی بز طایفه قهرمانلو
- ۷۵ عکس (۲-۳۰) چادر برزنتی طایفه قهرمانلو
- ۸۳ عکس (۳-۱) جاجیم به عنوان زیرانداز
- ۸۴ عکس (۳-۲) جانماز در اندازه ۱۵×۲۰س
- ۸۴ عکس (۳-۳) پادری در اندازه ۵۰×۱۰۰س
- ۸۵ عکس (۳-۴) کیف پول در اندازه ۱۵×۱۰س
- ۹۶ عکس (۴-۱) نگاره بیچک یا انگشت
- ۹۷ عکس (۴-۲) نقش دختر بر روی گلیم
- ۹۷ عکس (۴-۳) نقش دختر بر روی جاجیم
- ۹۷ عکس (۴-۴) نقش پسر یا آدم
- ۹۸ عکس (۴-۵) نقش طاووس بر روی گلیم
- ۹۸ عکس (۴-۶) نقش طاووس بر روی روسری
- ۹۹ عکس (۴-۷) نقش طاووس و درخت زندگی در دوره ساسانی

- ۱۰۰ عکس (۸-۴) نقش طاووس و درخت زندگی بر روی گلیم
- ۱۰۰ عکس (۹-۴) نقش سگ بر روی گلیم
- ۱۰۱ عکس (۱۰-۴) نقش شتر بر روی گلیم
- ۱۰۲ عکس (۱۱-۴) نقش شتر بر روی گلیم کرمانجی
- ۱۰۲ عکس (۱۲-۴) نقش خروس بر روی گلیم
- ۱۰۳ عکس (۱۳-۴) نقش خرچنگ بر روی گلیم
- ۱۰۳ عکس (۱۴-۴) نقش آهو بر روی گلیم
- ۱۰۴ عکس (۱۵-۴) نقش شاخ بر روی قالی
- ۱۰۴ عکس (۱۶-۴) نقش پروانه بر روی گلیم
- ۱۰۵ عکس (۱۷-۴) نقش جانور افسانه‌ای بر روی گلیم
- ۱۰۵ عکس (۱۸-۴) نقش گربه بر روی گلیم
- ۱۰۶ عکس (۱۹-۴) نقش کلاغ بر روی قالی
- ۱۰۶ عکس (۲۰-۴) نگاره روباه بر روی گلیم
- ۱۰۷ عکس (۲۱-۴) نگاره درخت بر روی گلیم
- ۱۰۸ عکس (۲۲-۴) نقش درخت بر روی گلیم
- ۱۰۸ عکس (۲۳-۴) نگاره مرخک بر روی قالی
- ۱۰۹ عکس (۲۴-۴) نقش لاله بر روی گلیم
- ۱۰۹ عکس (۲۵-۴) نقش سماور بر روی گلیم
- ۱۱۰ عکس (۲۶-۴) نقش هواپیما بر روی گلیم

- ۱۱۰ عکس (۲۷-۴) گار (گوشواره)
- ۱۱۱ عکس (۲۸-۴) نقش گار بر روی جاجیم
- ۱۱۱ عکس (۲۹-۴) نقش قرقره بر روی جاجیم
- ۱۱۲ عکس (۳۰-۴) نقش خطای دو بر روی جاجیم
- ۱۱۲ عکس (۳۱-۴) نقش نردبام بر روی جاجیم
- ۱۱۳ عکس (۳۲-۴) نقش شانه بر روی گلیم
- ۱۱۳ عکس (۳۳-۴) نقش چوب چشم‌نظر بر روی جاجیم
- ۱۱۴ عکس (۳۴-۴) نقش گلدسته بر روی گلیم
- ۱۱۴ عکس (۳۵-۴) نقش الله بر روی گلیم
- ۱۱۵ عکس (۳۶-۴) نقش الله بدون تاج
- ۱۱۵ عکس (۳۷-۴) نقش چاکل بر روی گلیم
- ۱۱۶ عکس (۳۸-۴) نقش ترمانیک یا هفت‌وهشت بر روی گلیم
- ۱۱۶ عکس (۳۹-۴) نقش هستک بر روی گلیم
- ۱۱۷ عکس (۴۰-۴) نقش خارخارک بر روی قالی
- ۱۱۷ عکس (۴۱-۴) نقش پژ بر روی گلیم
- ۱۱۸ عکس (۴۲-۴) نقش قایخ بر روی گلیم
- ۱۱۸ عکس (۴۳-۴) نقش شقک بر روی گلیم و جاجیم
- ۱۱۸ عکس (۴۴-۴) نقش زیلی (لوزی) بر روی گلیم
- ۱۱۹ عکس (۴۵-۴) نقش زیلی پادار بر روی گلیم

فصل يك : کلیات تحقیق